

ВТОРИННІ ДЕРИВАТИ У ПРОЦЕСАХ СЛОВОВІРНОЇ АДАПТАЦІЇ АНГЛІЙСЬКИХ ДІЄСЛІВ РОМАНСЬКОЇ ЕТИМОЛОГІЇ

Виявлено повний корпус словотвірних ланцюжків від дієслівних основ романської етимології, запропоновано електронну модель оцінки хронології відповідних текстових прототипів та їхню діаграму візуалізацію.

A complete corpus of derivational chains from English verbs of Romance etymology has been compiled. An electronic framework for the assessment of the chronology of the respective textual prototypes and their diagram visualisation have been suggested.

Хоча етимологічне змішування – типологічна домінанта еволюції та онтології лексичного складу англійської мови, обставини словотвірного засвоєння основ та й саме їх входження до мови-реципієнта все ще не повністю з'ясовані. Певний евристичний потенціал вивчення цієї проблематики криється, на нашу гадку, у більшій увазі до ситуації проникнення запозичень у сприймаюче їх середовище, та до подій хньої словотвірної продуктивності. Нові можливості щодо цього з'явилися порівняно недавно із утвердженням корпусної лінгвістики та апробацією у ній методів електронного моделювання.

Адстратні дієслова англійської мови охоплюють два етимологічних класи лексем. Дієсловами французької етимології (разом приблизно 4400 дієслів) визнають лексеми з французькими та у частині випадків також і з латинськими етимонами. Дієслівним латинізмам (разом біля 3200 дієслів) притаманні лише латинські, але не французькі відповідники. Мета цього дослідження полягає у з'ясуванні конвергентних та дивергентних особливостей адстратних дієслівних основ у діахронній онтології віддієслівних словотвірних ланцюжків.

Творення вторинного похідного від прикметникової чи дієприкметникової мотиваційної основи факультативне, віддієслівна деривація здебільшого не завершується вторинним дериватом.

Дослідження побудоване на релевантних запитах до повної вибірки дієслів та спільнокореневих з ними прикметників й дієприкметників, а також вторинних віддієслівних прислівникових та іменних дериватів із єдиним суфіксом чи варіантними формантами за [3]. Якщо не зазначено протилежне, парадигматична реконструкція використовує прецедентний суфіксальний утвір. Архаїзми позначено знаком * після відповідної лексеми. Історична частина аналізу зосереджена на хронологічній (не)однорідності текстових прототипів.

Віддієслівні словотвірні ланцюжки з проміжними прикметниками/дієприкметниками засвідчують глибину відповідних словотвірних гнізд. Зрозуміло, що кількість словотвірних ланцюжків дещо перевищує число дієслів, словотворення від яких сягає вторинної деривації. Адже проміжні прикметники/дієприкметники можуть мотивувати не лише єдиний словотвірний ланцюжок, але й категоріально відмінні у завершальному акті словотворення ланцюжки. Для виявлення питомої ваги таких гнізд у відповідному етимологічному класі основ слід виявити збіги основ щодо вторинних похідних різних категорій.

Дієслово та спільнокореневий із ним прикметник/дієприкметник являють собою словотвірну пару. Фіналізація словотвірного потенціалу основи у вторинному відприкметниковому чи віддієприкметниковому прислівникові/іменникові вибудовує словотвірний ланцюжок. Дещо менше сподіваними є випадки спільного категорійного мотиватора вторинних різночастиномовних похідних та виділення на цій підставі пари словотвірних ланцюжків з перетином у початкових та передостанніх вузлах структури ад'єктивної гілки (зони) віддієслівного словотвірного гнізда.

Вторинна похідність від прикметників у корпусі словотвірних гнізд із вершинними дієсловами французького походження дещо вища порівняно із цим показником у масиві словотвірних гнізд від дієслів латинської етимології (33 % проти 27%). На перший погляд такий незбіг досить дивний, адже прикметників від дієслівних латинізмів майже удвічі більше, ніж від дієслів французького походження. Проте його причина, мабуть, у вищому ступені словотвірної адаптації дієслів французької етимології. Адже прикметникові латинізми частіше засвідчені перед відповідними дієсловами порівняно із прикметниками, які вмотивовані дієсловами французької етимології – порівн. 215 проти 830 випадків серед латинізмів та лише 29 проти 429 випадків з-поміж словотвірних пар, співвіднесених із основами французької етимології.

Різниця між етимологічними класами вершин у частці вторинної похідності від модальних

прикметників (36% проти 28%) навіть дещо суттєвіша порівняно із похідними від прикметників (див. (1) та (2)). Така диспропорція узгоджується з вищою дериваційною активністю дієслів французької етимології щодо творення модального прикметника.

(1) віддієслівні словотвірні ланцюжки, мотивовані прикметником

(1.1) дієслова французької етимології

(1.1.1) кінцеві прислівники: ... adhere, adherent, adherently ... -annoy, annoying*, annoyously* ... -congrue*, congruent, congruently ... -damn, damnatory, damnatorily ... -disturb, disturb ant, disturbanly*... -repute, reputative, reputatively ... (1.1.2) кінцеві іменники: ...-advert, advertent, advertently. -affront affrontive ...conduct, conductive, conductivity... -squash, squashy squashiness ...-molest, molestful, molestfully*

(1.2) дієслова латинської етимології

(1.2.1) кінцеві прислівники: ... -abhor, abhorrent, abhorrently ... -hesitate, hesitant, hesitantly ... -ruminate, ruminant, ruminantly ... -suppress, suppressive, suppressively ...

(1.2.2) кінцеві іменники без прислівників: ... -addict addictive, addictiveness ... -dissipate, dissipative, dissipativity ...-revere, reverent, reverentness ...

(2) віддієслівні словотвірні ланцюжки, мотивовані модальним прикметником

(2.1) дієслова французької етимології

(2.1.1) кінцеві прислівники без іменників: ...-argue, arguable , arguably... -contemn, contemnible, contemnibly* ... -pinch, pinchable, pinchably ... словотвірних ланцюжків (2.1.2) кінцеві іменники: ... -avow, avowable, avowableness ... -excite, excitable, excitability... -perfect, perfectible, perfectibility... (2.2) дієслова латинської етимології

(2.2.1) кінцеві прислівники : ... -detect, detectable, detectably... -irritate, irritable, irritably ... -predict, predictable, predictably...

(2.2.2) кінцеві іменники: -coerce, coercible, coercibleness ... -divide, dividable, dividableness ... -exhaust, exhaustible, exhaustibility ... -stimulate, stimuable 1803, stimulability ...

Частка дієприкметникових дериватів, які доповнено творенням вторинних похідних прислівників або/та іменників, значно нижча порівняно із питомою вагою вторинних комплементів прикметникових мотиваторів. В обох адстратних класах дієслівних основ при проміжному дієприкметникові теперішнього часу кінцеві іменники зустрічаються головно у поєднанні із спільно-кореневими прислівниками. Та й загалом їх значно менше від прислівників.

Ці тенденції, хоча й менш виразно, утримуються також у ланцюжках із проміжним дієприкметником минулого часу. Загалом у масиві дієслів французького походження словотвірні ланцюжки, які сягають вторинної деривації, торкаються, відповідно, 28,7% дієприкметників теперішнього часу та лише 15,4 % дієприкметників минулого часу. Серед дієслів латинського походження вторинна деривація властива 10,5 % дієприкметників теперішнього часу та лише 7,7% дієприкметників (порівн. (3) та (4)).

(3) віддієслівні словотвірні ланцюжки, мотивовані дієприкметником теперішнього часу

(3.1) дієслова французької етимології

(3.1.1) кінцеві прислівники: ... -annoy, annoying, annoyingly... -languish, languishing, languishingly... -repent, repenting, repentingly ... (3.1.2) кінцеві іменники: ... -cause, causing, causingness ... -perceive, perceiving, perceivingness ... (3.2) дієслова латинської етимології

(3.2.1) кінцеві прислівники : ... -attract, attracting, attractingly... -extol, extolling, extollingly ... -scribble, scribbling, scribblingly

(3.2.2) кінцеві іменники: -astringe, astringing, astringingness, -impel, impelling, impellingness, -relax, relaxing, relaxingness

(4) віддієслівні словотвірні ланцюжки, мотивовані дієприкметником минулого часу

(4.1) дієслова французької етимології

(4.1.1) кінцеві прислівники: ... -condemn, condemned, condemnedly ... -detest, detested, detestedly... -reveal, revealed, revealedly

(4.1.2) кінцеві іменники : ... -cheat, cheated, cheatedness ... -part, parted, partedness... -receive, received, receivedness...

(4.2) дієслова латинської етимології

(4.2.1) кінцеві прислівники: ... -delude, deluded, deludedly

... -interrupt, interrupted, interruptedly ... -obstruct, obstructed, obstructedly...

(4.2.2) кінцеві іменники; ... -devote devoted, devotedness ... -elate, elated, elatedness suggest, suggested, suggestedness ...

Отже диспропорція між тактами віддієслівних словотвірних гнізд у класах адстратних основ зберігається, хоча частка вторинної деривації, а отже й міра словотвірного засвоєння дієслів латинського походження під час творення ними дієприкметників менша, ніж дієслівних лексем французької етимології.

Корпус текстових прототипів, представлених у Великому Оксфордському Словнику англійської мови [3] – джерело інформації щодо розширення лексики в його еволюції, середовище для реконструкції процесів і тенденцій віддієслівної словотвірної морфології. Зрозуміло, датовані текстові фрагменти лексем вимагають доволі тонкого щодо різноманітних, виправданих логікою дослідження, таксономічних стратиграфій матеріалу та інструментарію запитів. Останні повинні формувати, зіставляти та опрацьовувати вибірки електронних масивів текстових прототипів відповідних категорій лексем.

Надійність текстових прототипів реєстрового середовища історичного корпусу нових для певного періоду слів виправдана з огляду на стратегію укладачів словника стосовно уваги до морфологічно маркованих слів. Вперше засвідчений контекст уживання правила віддієслівного або вторинного віддієслівного словотворення щодо мотивувальної основи (дієслова) або ж найраніше відзначений контекст уживання наслідку міжмовного контактування за умови засвідчення похідного, але при пізнішій відміченості у текстах його первинної або безпосередньої мотиваційної/мотиваційних основ(и) прийнято за верифікувальні конститuentи моделювання спільнокореневих первинних/вторинних віддієслівних парадигм та віддієслівних словотвірних ланцюжків. В останніх безпосередніми мотиваторами прислівників та іменників є віддієслівні прикметники та дієприкметники.

Історичне поповнення (словотвірна активність) та загальна продуктивність (кількість засвідчених утворів відносно числа потенційних основ) вторинних похідних у масивах дієслів, відповідно французької та латинської етимології, неоднакові (рис. 1-2).

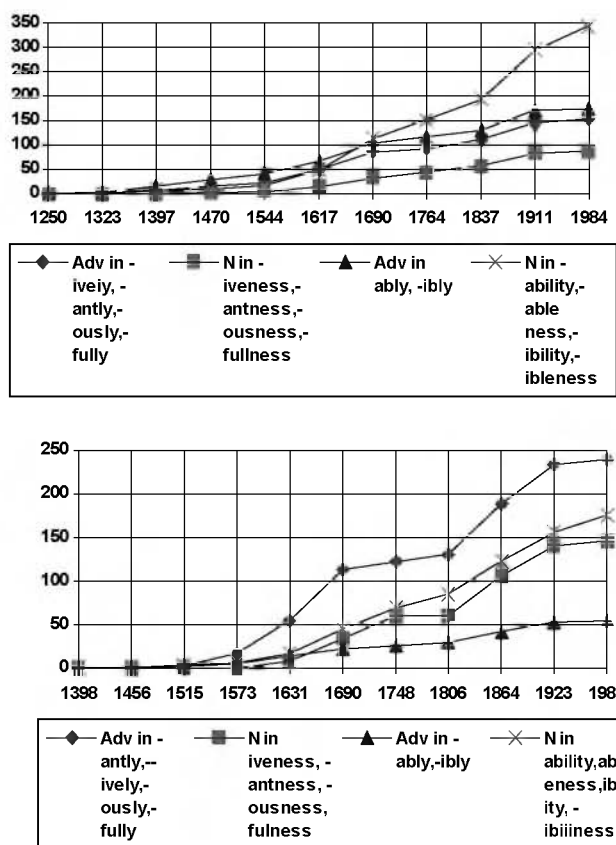

Рис. 1. Поповнення типів вторинного віддієслівного словотворення з прикметниковими мотиваторами: верхні криві – дієслова французької етимології; нижні криві – латинізми (вісь x – віковий діапазон текстових прототипів, вісь y – кількість засвідчених похідних)

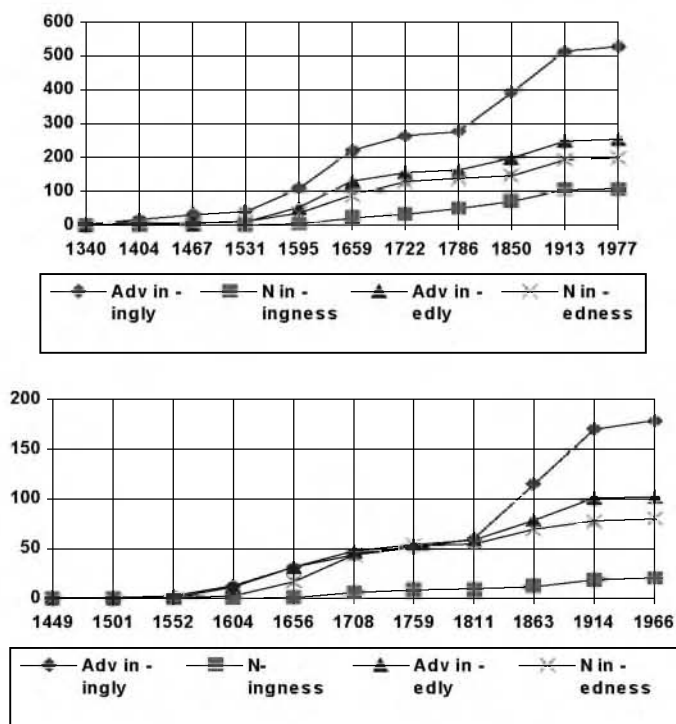

Рис. 2. Поповнення типів вторинного віддієслівного словотворення з дієприкметниковими мотиваторами: верхні криві – дієслова французької етимології; нижні криві – латинізми.

У перших – деривати, мотивовані модальними прикметниками, переважають похідні, що виникли завдяки дериваційній активності прикметників. У других – похідні, мотивовані прикметниками, численніші, ніж деривати, які виникли через процеси словотворення від модальних прикметників. Проте в обох етимологічних розрядах мотиваційних дієслівних основ іменники переважають над прислівниками, якщо вони мотивовані модальними прикметниками. У випадку віддієслівних прикметників прислівникове творення дає більшу кількість дериватів порівняно з іменниковою деривацією.

Щодо часу засвідчення верифікаційними фрагментами морфологічної (словотвірної) креативності текстові прототипи, зрозуміло, неоднорідні. Можливості електронного моделювання комплексних дериваційних одиниць, якими є словотвірні пари та словотвірні ланцюжки, дозволяють запроваджувати змінні критерії хронологічної однорідності. Виниклими неодноразово можна вважати лексеми із текстовими прототипами, які засвідчені з часовою різницею принаймні в один рік (рядок 4 у табл. 1-2) або ж такі, що виникли у довільних діапазонах часової різниці, як-от понад 30, понад 60 чи понад 100 років (рядки 1-3 у таблицях 1-2). Міру хронологічної однорідності у двотактних (за аплікативною граматиною) фрагментах словотвірного гнізда умовно приймемо за однакову в кожному такті, хоча це приближення губиться при аналізі абсолютних значень вікової різниці текстових прототипів.

У масиві французьких основ словотвірні ланцюжки з хронологічно неоднорідними природними (від дієслова до вторинного похідного) датуваннями текстових прототипів займають 80% вибірки, у корпусі дієслівних латинізмів – лише 70%. Проте у французьких основ п'ята частина ланцюжків виявляє величину вікової різниці текстових прототипів дієслова, (діє)прикметника та вторинного прислівника або іменника, який для кожної пари конститuentів перевищує 100 років. Серед латинізмів такий розподіл вікової різниці становить лише 13 відсотків від усіх випадків відповідних словотвірних ланцюжків. Зрозуміло, що при такому підході можна отримати вичерпний список ланцюжків з довільним діапазоном значень або й конкретним значенням вікової різниці текстових прототипів.

Випадки порушення принципу глибшої хронології мотивувального конститuentа словотвірного ланцюжка порівняно з мотивованим компонентом (рядки 6-13 у табл.1-2) можуть свідчити про особливості історичного становлення словотворення. Переважаюче дотримання цього принципу (рядок 4 у табл. 1-2) виявляє незбіги між масивами етимологічних класів основ щодо ступеня хронологічної неоднорідності відповідних текстових прототипів (рис.3-4). Обидві ситуації

становлять інтерес для інтерпретативної теорії історичного словотвору, яка заслуговує подальшого опрацювання [порівн. 1-2].

Таблиця 1

Хронологічна (не)однорідність текстових прототипів у словотвірних ланцюжках від дієслів французької етимології

Умовні позначки: *v* – дієслово; *d* – дериват першого такту похідності; *d'* – дериват другого такту похідності; *A* – віддієслівний прикметник; *PI* – лексикалізований дієприкметник теперішнього часу; *A_{mod}* – віддієслівний модальний прикметник; *PII* – лексикалізований дієприкметник минулого часу. Збіг року засвідчення текстових прототипів лексем, які є членами віддієслівного словотвірного ланцюжка, позначено комою, незбіг – крапкою з комою. Хронологічну однорідність довільно прийняту за 30 років позначено дефісом. Часовий диференціал у 60 років – дефісом та знаком оклику, у 100 років – дефісом та двома знаками оклику.

Хронологічна послідовність	V	V	V	V	V	V	V	V
	A	A	PI	PI	A _{mo}	A/ _{mo}	PII	PII
	D	N	D	N	D	N	D	D
<i>v-!d-!d'</i>	17	15	102	25	29	68	32	19
<i>v-d-d'</i>	47	35	193	61	61	143	90	70
<i>v-d-d'</i>	83	54	294	85	97	222	150	119
<i>v; d; d'</i>	120	79	409	100	135	279	209	165
<i>v, d, d'</i>	1	0	1	0	0	0	0	1
<i>v; d'; d</i>	13	7	69	3	14	24	15	11
<i>v; d, d'</i>	7	2	23	2	0	12	2	1
<i>v, d; d'</i>	5	3	10	2	1	3	8	8
<i>d, d'; v</i>	1	2	0	0	2	0	2	2
<i>d'; v; d</i>	1	0	2	0	1	1	0	0
<i>d; v; d'</i>	16	9	8	0	9	19	18	13
<i>d'; d; v</i>	1	0	0	0	0	0	0	0
<i>d; d'; v</i>	5	2	0	0	8	5	0	0
Інвентар (рядки 4-13)	170	104	522	107	170	344	254	201

Таблиця 2

Хронологічна (не)однорідність текстових прототипів у словотвірних ланцюжках від дієслів латинської етимології

Хронологічна послідовність	V	V	V	V	V	V	V	V
	A	A	PI	PI	A _{mo}	A/ _{mo}	PII	PII
	D	N	D	N	D	N	D	D
<i>v-!d-!d'</i>	16	16	22	4	2	17	6	9
<i>v-d-d'</i>	49	50	51	7	8	41	25	22
<i>v-d-d'</i>	96	84	107	14	23	76	48	39
<i>v; d; d'</i>	153	109	146	19	31	111	82	67
<i>v, d, d'</i>	0	0	0	0	3	0	1	0
<i>v; d'; d</i>	16	1	21	1	0	21	6	5
<i>v; d, d'</i>	8	5	5	0	1	8	2	1
<i>v, d; d'</i>	3	4	2	0	1	1	5	4
<i>d, d'; v'</i>	2	0	0	0	0	1	0	0
<i>d'; v; d</i>	3	0	0	0	0	2	0	0
<i>d; v; d'</i>	58	35	3	1	16	23	5	3
<i>d'; d; v</i>	2	0	0	0	0	0	0	0
<i>d; d'; v</i>	19	2	0	0	3	4	0	0
Інвентар (рядки4-13)	264	156	178	21	55	171	101	80

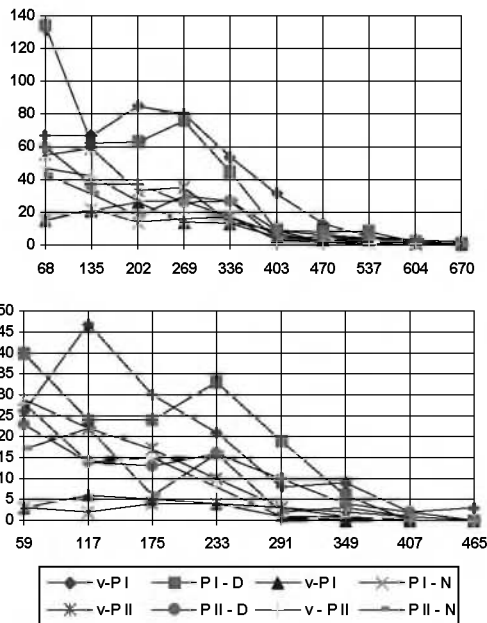

Рис. 3. Хронологічна неоднорідність текстових прототипів у віддієслівних ланцюжках, мотивованих дієприкметниками: вісь x – діапазони величини вікової різниці у роках; вісь y – кількість виявлених пар лексем. Верхні криві – дієслова французької етимології; нижні криві – латинізми.

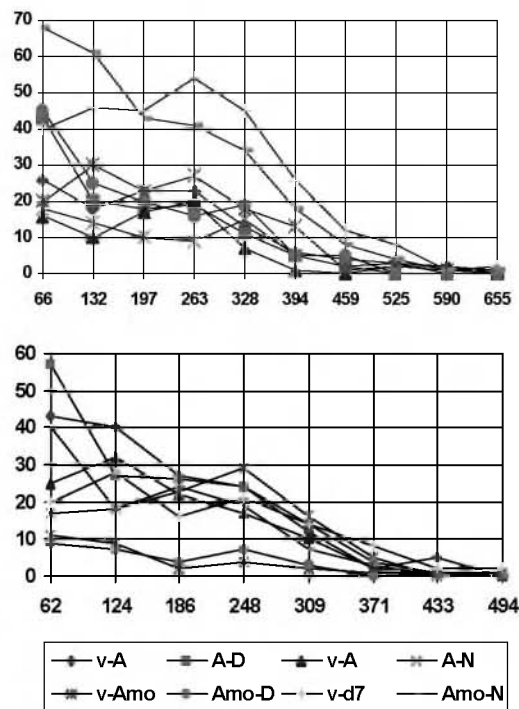

Рис. 4. Хронологічна неоднорідність текстових прототипів у віддієслівних ланцюжках, мотивованих прикметниками: вісь x – діапазони величини вікової різниці у роках; вісь y – кількість виявлених пар лексем. Верхні криві – дієслова французької етимології; нижні криві – латинізми.

Електронне моделювання комплексних словотвірних одиниць здатне виявити ще досліджені аспекти становлення та функціонування елементів історичного словотворення.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Coleman Julie The chronology of French and Latin loan words in English// Transactions of the Philological Society 1995 3 p. 95-124.
2. Culperer Jonathan, Clapham Phoebe The borrowing of Classical and Romance words into English: a study based on the electronic *Oxford English Dictionary* // International Journal of Corpus Linguistics Vol. 1(2), 1996 p. 199-218.
3. Oxford English Dictionary (Second Edition) on CD-ROM Version 3.0. 2002. Oxford: Oxford University Press.